

ЖЕНЯ АЛЕХИН

I.

Женя военкоматас гарв.

Саахнда нааран ордж йовд, май сарин нари дегд герт-ла, модд күчр көк, амтн йир сергльн болдж медгдджалә.

Ода? Ода эргидк харньгуу. Омүдин терзин шилд гилв-жәх нарна толяи, хамтхас-ларн шимлдәд наадджах көк моддин бичрмүд, зүсн-зүүл хуви үмссн шуугата амтс — альхны чигн харгддж йовхш. Оварц сәәхн көгдджргн, герин ора деерәс аргьул делдж буугьгад, Женяи өмн, хойр-гурв гәрәддж йовад, хәрү цер-вәд нисдж одв.

Аргьул йовдж йовсн Женя гентки гарад гүүв. Зууран харгьсн амтслә ээмәрн нүр-шәд, зәрмсинь тротуарас тулдж гаргьгад, бийнь гүүдж йовх уагьган медл уга йовна.

Дор баэрин бөрәгьгәр гарад, Горькин нертә уульнид бәәсн геринь хаацар ордж ирв. Итә Рая хойрт үзгдл уга, чердак деер тагчгар давшдк гарад, дотрнь бәәсн өвсн деер түргл увв.

Хойр ээмн, даарчач күүнә эмлә әдл чирәд бәәнә. Шүдән хәврн бәәдж, нүднәсн гарчач нүлмсиг, хамринь бөггәр гооджад ирхлә, келә-рн долачкана.

— Гриша!.. Григорий!.. яг-сичи энв... Ях — ях.

Нүлмсвә цальгрлгьн зөгсхш. Зүркн сееджд багтл уга, ам-ар гарн-алдад бәәнә. Хоолнь зәнгьдгәд, өрчн бүтнә. Экр-джджх Женяд ахасн оньгдан ухан, тоолвр уга.

Григорий! Алехин, Женяи ах. 1939 джил Севастопольск гәрарин-тенгьсин училищд одла. 1941 джил дән эклснәс ави тенгьсин летчик болад, немшин летчикүдлә ноолдла. Дәәнә түрүн джилни августин тавнд, бшәтнә арви самолет-ла ноолдад, Григорий дөр-винь хагьгад, негинь нүрдж хамхлсми. Эн зәнгь соньссн Женя ахинь ардас, фронтд дхар седхлә, военкомат, нас-нчы бички гигьәд, йовулхш.

— Ода йовнав, оргьгад бол-вчн фронтд күрнәв... Гриша, Гриша!..

Алехинә бүл йир ни-негн болдми. Гриша, Женя, Витя, Рая дөрви, нег-негән көтл-д-сн, дегд таарта наадми. Зәр-мдән эцкин эднә дунд сууч-кад, зүсн-зүүл тууль, туудж колдж өгдми.

Нег дакдж, нигәд суусн свамла, Женя сурджана:

— Аава, аава, эн көвүд нанас, эврәнн өрк-бүлин ту-удж келджд ас гичхәнә. Би яяхмб?..

Федор Иванович, Женяи эцк, көвүгьгән толгьгьинь илдж таалчкад, келв:

— Мана унгь-тохм — халь-мг болдми. Мини эцк, тана-аав, өнчн шар Балдр, байн Алехинад кесг джилдән зү-

сн-зүүл көдлмш кегьә йовдж, арви долата-нәәмтә залу бо-лад ирнә. Балдрин ода хотин шавхр өгч, хувица хуучиг өгч зардж болшго. Терүнд джалв өгх кергтә. Кесг джил-дән зарджасн көвүнд, ода күч-көкс өгнә гилг, байн күү-нд му юмн. Аш сүүлдн Алехин, мини эцкиг көвүчлдж авад, Балдр неринь уруулад, Иван гидж нер өгәд, кир-ләд оркна. Удл уга, эцкләм әдл заргдджасн нег өнчн орс күү-киг күчәр авч өгәд, өрк бол-гьгад оркна. Тер өнчн хальмг көвүн, орс күүки хойрас гар-сн үрдүд бидн. Тәдн теднә ачирт, — гидж келәд Федор Иванович Женяи хамрас авад, нүдн нидн халәв.

Женя мусп инәчкәд, гентки гәрәддж босад, хаац дотрагь-ар хәәкрәд гарад гүүв:

Ода чердак деер ууләд кев-тхләри, Женя эн тоотан цуг-тнь санджана.

Оргьгәр военкоматас күн ирәд Алехинг дуудхла, Же-ния бийән фронтд авхар бәә-нә гигьәд, ик байрта, ардасн бөгн-бөгн гигьәд гүүгьгад одла. Военком, цагьан буурл үстә, чирәгьинь то уга хүрнә-сн бүрксн, көшсн бәәдлтә нүдтә полковник, кинтиәр сурв:

— Неричн кемб?

— Алехин Евгений Федор-вич, 1924 джил гарлав... — гидж Женя бийән цергт ав-хар кергдженә гидж санад, адгьгь келв.

— Аргьулд, аргьулд. Чини кедүтәчн нанд керго. Эцкчнь ягьла?

— Эцкм, Микоян-Шахард көдлджәнә, экм бас тенд бәәнә...

— Гертн кен бәәнә?

— Гертн?.. Герт би, Витьк, Райк... Ягьна?

— Витьк, Райк гидж кел-ми биш. Витя, Рая. Чи юн-гад зөгсәд бәәнәч? Су, су, — гидж буурл үстә полковник келәд, Женяи диван деер суу-лгьчкәд, бийнь хаджуднь суув.

— Кедүтәвч?

— Арви долатав! — Женя ормасн өсрәд босхар севд, зү-гәр полковник ээмәснь дара-д келв:

— Су, су. Эн болджах дән мана Төрскид ик гидг... — полковник ик холас экләд, Женяд даянд үксн героимүд-летчикүд Гастелло, Талали-хин болн нәнч чигн баатрму-дин тускар келв. Женя түрүн-ешндән ик гидг урмдтагьар комьсджала. Гентки терүнә зүркн кирд гигьәд одв. Нү-дндн улан-улан төргүд үзг-дәд, толгьгьн эргәд, диван деерәс уни алдв. Полковник уг үгинь сүүлар келв:

— Эн цаасиг эцклән ирх-лән өг. Күүнд ода деерән би-чә үзүл.

Женя военкоматин үүднәс

гари, цаасиг адгьгьж умшв.

«Тана көвүн Алехин Григо-рий Федорович героически ке-вар үкв»... Цааранлнь Женяд үзгджд өгсн уга.

Гриша!.. Григорий, минь! — гидж хәәкрәд, Женя зүүлг күн мет, уульцин амтс дунд оров.

II.

Женя кесгтән чердак деерән кевтв. Аш сүүлдн арагьан зуудж, нудрман атхдк келв:

— Элст! Элст орнав... Ма-на гарсн-төрсн газр... Тендәс Гриша училищд одла, би бас тендәс йовнав... Тингхд Алехинә бүл Сарпульд бәәлә.

Женя кевтсн ормасн босад, чердакаси буугьгад, гертән ордж ирәд, хойр дүүдән нег чигн ами үг Григорин тускар келл уга, селвжд үмсх хувицан авад, Элст балгьс орад гарв. Энд чигн терүг фронтд авхш. Элстд ирснә хөбөнә Алехин «Спартак» гидг спортивн об-ществәд инструктор орад, все-обучд дасв. Фронтас өдр бол-гьн аамшгтә зәнгь ирнә: не-мшир Тень голги гатлдж.

Август сар. Дәәнә гал деед үзгиг бүрәд, товин, бомбин ә соньсгдг болад ирв. Элст деер истребительн отряд бүр-дәдгв. Эйнүд Женя оров.

Августин 13-д немшир Ха-льмгин хотл Элстиг авб. Ист-ребительн отрядин даячир зүр-кидән гашуга, хортнур до-гши бшәтә, Иджд тал цухрад, Улан-Эрг деер ирдж зөгсв.

Августин 15 асхн. Отрядин командир Химич Алехиниг бәәсн герт ордж ирәд, цергин йосар «честь» өгәд зөгсв.

— Алехин, Элст орад, не-мшир ю кеджәхинь, ямаран чидлгьинь, кедү амтн бәә-хинь медәд ир — гидж ко-мандир закв.

— Келсити күчәхв, үр ко-мандир, — гичкәд Алехин гар-хар севд, болв көвүг Химич гартаснь барәд зөгсв.

— Женя, көвүн, бийән сагд. «Сагин ээджд — уульдн биш». Байрта ир! — командир бички цергчиг татджд авад, маньна-гьаснь үмсв.

Командир Химич харүлд йовджах көвүнд мөрнә хам-гин сәәннн өгтхә гидж заксн бәәджд. Салькн мет эрвәлзәд бәәджд мөр унчкн Женя, Эл-стүр зөрәд гарв.

Элст... Элст!.. Кедү байрта

йовдлмуд эн балгьснала зал-гьтата... Ээджәсн төрсн... түрүн школд орсн... Түрүн самолете-рин үлгүр (модель) Гришата хоюри кесн... Гриша... Гриша... ах-минь... Түрүн дурн... Роза... энькр Роза-минь...

Дурта күүкән санхларн Же-ния немшир бәәсн балгьсн тал биш, энькр иньг Роза тал-дан гичлдж йовх болдж бай-рлв. Болв холд хагьрсн бом-бин ә көвүнд хәрү дәәнә ца-гиг санулв.

«Энүбәс хол биш Малинв гидг хөбө бәәхми, теднәгүр орад, Элстд юн болджахинь өмнәснь медх кергтә. Ягьв чигн эврә уас» — гидж санад, Женя мөрән хөбнә хош тал эргүлв. Серүн асхн. Деед үз-гин уладжах тенгьр, газр гер-лткис мет, энд-тенд бәәсн харан сәәхн үзгднә. Удл уга хөбчн газра ирдж буув. Эмәлин ә соньсчкәд, хошас Малинвин кө-вүн гарч ирв. Алехина үндж йовсн, дөрви туругьарн чавчн нааджасн аджргь үзчкәд, гарч ирсн көвүн, амтәхнәр шү-лсән зальчкәд, келв:

— А-а, нанд партизанмудас белг авч ирвч? Ханджанав! — көвүн ирәд Женяи гартк цулвр буладж авхар севд. Алехин «Анди!» — гидж келәд, көвүг зүн талькарнь цокджд унгьгагьгад, мөрн деерән гарад Элстүр довтлв.

«... Хаджгьр гаргьгад оркув, ягьув, — гидж Женя бийлә-гьгән цүүндв. — Уга. Тимм андиг цокк биш, алх кергтә»...

Нег хотхрт мөрән сәәнәр тушкәд, Алехин цааран гарв. Балгьсна ар хаджгьгас—Тро-ицк селән талас ордж ирв. Селән балгьс хойриг керчджд гарсн салад ордж авад, Женя яяхан ухалв.

«Роза тал одхла, цугьнь ме-длжд болх бидл. Зуг тер бал-гьсна дунд бәәнә, болшго. Эгч Дарья тал... Дарья Ми-хайловна тал одх кергтә.

Тер цагт Дарья Михайлов-на Алехина, Женяи садн, бал-гьсна захд, Базарн переулкд 4-ч номертә герт бәәсми.

Алехин, хавтхдан йовсн на-гаг барун гарарн атхкәд, уралан мөлкв. Сөбни өрәл болдж йовхцаг. Харньгуу. Хая-хая нохас хуица. Уухид не-мшин харулин гөсна ә соньсгд-на. Женя дотран кингьгән авад, салагьар мөлкә-мөлкә йовдж, Базарн переулкин тус ирчкәд Дарья Михайловнан гер тал мөлкв.

Гентки эн свамла буугьин сумп толгьа деегүрн гиньв. Хойр... гурвн... Кесг көлмүднн ә сала дунд соньсгдв, күүнә медгддо келн, автоматин ә... Эн тоот агчмин зуур Женяг бүслв. Гурвн немш, харньгуу заагас гарч ирәд, көвүнүр дәр-вр. Алехин авларан мөлкджд йовсн медүлш уган кергт, хәрү эргәд, түрүнд йовсн не-мшүр хав. Хортн му-ду гарад, зөвәрт зөгсджагьгад, гелргән увв.

Арнь йовсн хойрнь, гал-зурсн чоимуд мет хәәкрлв. — Амдәр, амдәр авхми! Алехин хойр немшиг селгә-

дәр хасн бийнь суми туссиг уга, теднә негнь гәрәдәд, Же-нияи гартк нагаг цокджд унгьгьв.

Күнд, төмр тахта гөсарн девсәд, автоматин хундгар цо-кад, немшир Алехиниг геста-пур авч ирв.

III.

Гурвн хонгин туршарт сурл-гьан, цоклгьн, зовалгьн... Гур-вн хонгин туршарт хоосн бәә-лгьн, наад бәрүллгьн, зүрки шаркьлгьн!

Женя келн уга күн мет, нег чигн үг келхш. Таргьн, зевтә шар шүдтә немш-офицер бол-шго болад, аш сүүлдн көвүг эврән гарарн цокджд унгьга-гьгад, ууртан бүтхләри, күнд көләри чирә, толгьа хамгарнь игзәрлжд девсв. Амн хамр хой-раснь өткн күрнть цусн тур-гьлджах, әрә кинтә Женяг, кар-церүр авч гарв.

Мангьгьдуртнь, августин 19-д, Элст балгьсна цуг ууль-нист иим зар хадгьв:

«Августин 20-д, балгьсна паркд, улана бандит, төрскән хулдсн, анд Алехин Евгений Федорович дүүдждлдж алг-хми. Цугьгар, цугьгар паркд ирх зөвтә!»

... Женя серәд ирв. Цогцнь көшджд. Оцкдүр юн болсиг ухалхла — төрүц юмн мед-гьш. «Зүрмүдннн нер келчкн болхий? Уга! Уга болх». Шүд-сэн зальхар седхлә, ами дотр эврәнн цусн могьлцгьгад хатджд оч. Хойр гер-шүдн уга. Зүн чикнәнн деер, өргн ик шавин орм, гөсна улд бәәсн төмрәс үлдж.

Удн ә гарад, удл уга сек-гдәд, газагьас хойр немш ордж ирв. Негнь, бахнь хан-джд, талт-мудт орсар келв:

— Аха, попаль... звелъ.
Гентки хәәкрв:
— Встафайт, пошол мар-р-рш!

Женяг тууджд авад гарв. Дорд үзгәс шар нари манд-лад гарчана.

Песчанн уульцин захар гарч йовад Алехин гентки тол-гьгьган ургшан кесн баг амт үзв. Тедн дунд агчмин зуур Николай Сергеевич Клейнер, Василий Васильевич Могилян, Николай Петрович Андриченко, Наталия Николаевна Карачунова эдннч тәнв.

Гилгр хар үсән гедр кеджд саджад, толгьгьган өбдән бәрдж, Алехин теднүр хәәкрв:

— Намаг алдг болв чиги советин амтн чилш уга! Советин Аарм ирх! Эн анддудт амр-зая бичә өгтн!

Тууджд йовсн хойр немшин хаджуд йовсн офицер дегд аямхләри, бүстән йовсн брау-ниниг татджд авад хав. Көвүн түргл тусв. Баг, амтн дунд шугшлгьн соньсгд.

Женя Алехин баатр кевәр үкв. Терүнә халун зүрки ода чиги мана зергәлд цокджа-на—баатр йовдлн әмд, багь-чудин дунд, олд амтнә энгд келн бола.